

VARGA CSABA

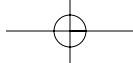
Halála vagy egyetlen esélye-e a tettnek az okoskodás?

„Hát hagyjatok fel az okoskodással,
Minden dolognak oly sok színe van,
Hogy aki mindazt végigészleli,
Kevesbet tud, mint első pillanatra,
S határozatra jöni rá nem ér.
A tett halála az okoskodás.”

(Madách Imre:
Az ember tragédiája II. szín)

Vajon Pató Pál úr tért vissza honunkba? Vagy az elmúlt évek történéseit átélve egykori szocializmusunkba álmotduk vissza magunkat, újraépítve magunkban az akkoriban elsajátított – mert 1956 drámai bevégzésében inverz módon még akár igaza bizonyosságát megerősítőnek hitt – késztetéseket? Mert színtereinken manapság (közbeszédben, társasági összejöveteleken, médiában, politikai s irodalmi fórumokon egyaránt) mintha leginkább *érzelmi kondicionálás* aktorai és céltárgyai lennénk: ama sugallat elmélyítői, hogy változás kell; ennek záloga a régi-új csapat hatalomra kerülése; s ha választói támogatásának mértéke a jog által minősítettnek mondott szintet eléri, úgy e változás majd a gombok újragombolásával – vagyis egyszerre az adósságsapdába kergetett, belső erőforrásaiból kiüresített, a nemzetközi pénzügyi válság örvén most kölcsönadó külhatalmak jármába belekényszerített ország tekintélyének s tehetőségének visszaállításával és a tényeiben totális csődhöz vezetett ún. rendszerváltás egész folyamatának az újra bejárásával – úgyszólván automatikusan, hiszen magától értetődően bekövetkezik. Nos, ha *A magyar nemes* Petőfitől leírt prototípusa valóban nemzeti hagyományunkban rejtező átok lenne (változatlanul a tettől s még inkább az alapozó gondolkodástól ódzkodásban merítve ki a nemzet energiáit), úgy a csodavárás legalább lélektanilag tényleg magyarázható lenne. Ha pedig egy hatalmi tömbök közti őrlődésben arra kell központosítanunk erőinket, hogy a nemzet akarata ellenére ránk kényszerített és végzetesen pusztító *status quo* fennmaradását bármi áron megrendessük, úgy magatartásunk lehet bizony okszerű, hiszen – a maga idejére hagyva a később sora kerülő feladatok tüzetesítését – csupán előbbre sorolta a változás feltételeinek megteremtését. Ámde tényleg erről, csakis erről van-e szó?

Hadd kezdjem fejtegetésemet egy emlék felidézésével. Az Antall-kormány idején, amikor pedig tartalék nélkülinek tudtuk a szocializmusból ránk rogyott ön-emésztő gazdaságot, az államháztartás napi finanszírozhatásának kényszerlépéseit pedig taxislázadás puccskísérletébe fojtották a tudjuk, merjük, tesszük emberei, arra kellett rádöbennem (egész társadalomtudományi gondolkodásomat azóta át-

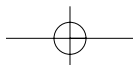

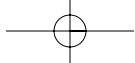
alakító módon), hogy bármely kormányzat igazi stratégiai gondja éppen nem a pénzhány, hanem a koncepciótlanság. Mert – akkori magunkra is értve – nem anyagiak felhalmozott bősége szül érdemesítő gondolatot, hanem ellenkezőleg: amennyiben egy kegyelmi pillanatban megfogalmazódik s el is ismerteti magát egy élhető *terv*, úgy önnön részeként az már létrehozza a szükséges anyagiakat is – hiszen kitörési lehetőség mindig adott. Tehát nehéz időkben s normalitásunkban is a jó kormányzást az különbözteti meg az alkalmatlantól, hogy miként tudja a társadalomban jelen levő erőket működtetni, az ország ügyét előmozdító feladatokhoz hozzájárulásra megszervezni. Az energiák koncentrációja helyett azonban azt kellett keservesen tapasztalnunk, hogy jogi vitáktól harsog az ország, s talárossok diktátumára bódul a politikum. A népünkben rejlő energiák pedig közben fecsérlődtek, hiszen vagy lebénultak, vagy – egy tanulságban nem folytatódó¹ régi recept szerint – a közhaszon nélküli magánlétbe vonultak vissza.

Pedig akár saját és szüleink élete során nemcsak a második világháborús rombolást, majd utána a nagyhatalmi harácsolást követő újjáépítkezés sikere (és magándevianciákat is visszaszorító ereje) lett legendás emlék, de annak nemzetteremtő hatása is, ahogyan – túlnyomóan egyetlen státusz-férfiú tetteikészségének (s persze egymás utáni kormányzatok következetességének és a nemzet áldozatvállalásának) köszönhetően – modern oktatás- és tudományügyünket felépítve elődeink az országot új pályára állították.² Nos, mennyi idő is állt ezen arcátlanul lepocskondiázott nemzetépítők rendelkezésére? Trianon – gazdasági világválság – s egy évtized múltán már győri kormányprogram, egymilliárdos fejlesztési költsége felében maradandó ipari és mezőgazdasági beruházások tömegével – íme, háborúba lépésünk kényszeréig nem több idő során, mint amennyi kommunizmusunk önengedményezése, a kerekasztal-tárgyalások óta lezajlott honunkban. Jogos hát a kérdés: történt-e bármi feljegyzendő ezen idő óta, ami elődeink nemzetépítéséhez lenne fogható? Megfogalmazódott-e gondolat, mely hasonlítható történelmi ívvel s maradandó hatással megvalósult volna?

Ez pedig újra rákérdez előbbi felvetésünkre is: elődeink sikere vajon kupacban már ott felhalmozott anyagiak ügyes adminisztrálásának volt köszönhető? Avagy *gondolatnak* kellett előbb megfogannia, hogy tetté legyen? És mert nagy ívűnek találtatott, úgy szervezhette maga körül a politikumot, hogy az ország energiáit pontosan erre koncentrálja, menet közben hozva létre önnön anyagi és intézményi szubsztrátumát?

Ha a gondolat fontosságáról szólnunk, egyszersmind valamiféle kiválóságot is hangsúlyozunk. Nos, a jog elméleti művelőjeként évtizedek búvárkodása hozta meg számomra az időt, hogy saját jogbölcseleti világvépet kialakítsam. Csodálkozással kellett száraz tudományosságú, mert történelmi adatokkal s fogalmi elvonatkoztatásokkal operáló társadalomkutatóként rájönnöm arra, hogy mindennek kútfeje az *emberi minőség*. Pontosabban: szellemi kondicionáltságunk, mindenkor elért bölcsességünk – hiszen még létünk anyagi tényezői is (amiket a marxizmus bűvös meghatározóvá emelt) kizárólag emberi reflektálásukkal válnak társadalmi mozgatókká. Legmélyebb felismeréseink utolérhetetlen korpuszai pedig az emberi-

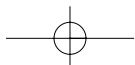

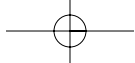
ség nagy mítoszai, köztük (s számunkra legfontosabbként) a Biblia.³ Márpedig ilyen örök érvényű tanulság annak időtlen tapasztalata, hogy (a történelmi összegző amerikai Toynbee kifejezésével élve) változó kihívások és megejtett válaszok mentén alakul az emberiség sorsa. Hogy ezek feldolgozásában kritikák és lebontások, majd a régeből a beváltat visszaépítve szintetizáló újrászerveződések követik egymást (aminek a perspektívájában pedig – újkori mágikus szavunkkal élve – a liberális az, ami dekonstruál, hogy a konzervatívizmus majd rekonstruálhasson). Annak a felismerése, hogy emberi esendőségünkben korántsem kizárólag értelmünk fénye s jóra irányuló törekvésünk uralkodik, társadalomszervezésünk így aligha hagyatkozhat csupán ezek spontaneitására. Következésképpen nem építhető rend sem anélkül, hogy jelképes korbács a mézesmadzag mellett ne állana. És főként: édenből kiűzetésünk örök emberi kondíciót takar. Eszerint pedig létünk és jósorsunk kizárólag abból adódhat, amit fáradságos munkával kivívtunk magunknak.⁴

Nos, honunkban már két évtizede összeomlott a kommunizmus, s mi egyre inkább csupán válságunkról értekezünk. Egyáltalán elindultunk már? Vagyunk-e valahol? Legjobb talán mentegetőzésben vagyunk; ilyenkor pedig politikai átmenetre, gazdasági átalakulásra, jogállami felépülésre szoktak utalni. Ámde mindezek éppen okozói a válságnak. Ráadásul elődeink sosem hivatkoztak ilyen általánosságokra. Minden ilyesmi legfeljebb magától értetődő keret volt számukra ahhoz, hogy a nemzetépítés műve egyáltalán megindulhasson. Milyen gondolatból induljon hát most az építkezés? Születtek-e egyáltalán gondolatok? S melyikről mondhatnánk el két évtized múltán, hogy megharcoltunk érte, hogy igazát kiharcoltuk?

Hősi időkben – amikről tudtuk, hogy majdani jövőnk kereteit fogják megszabni – a Miniszterelnöki Tanácsadó Testületben egyebek közt azon igyekeztünk, hogy egy amerikai mintát átplántáljunk. Alapítványi hálózatot álmodtunk a parlamenti pártok mögé azért, hogy *think-tank* módján nemzetstratégiákon munkálkodhassanak és munkáltathassanak, de azért is, hogy méltó környezetbe visszavonultan kormányzati felelősségtől mentes időszakokban szellemileg újraépülhessenek programadásra képes politikusaik. Bő évtized múltán egy sommásra sikeredett törvény is született,⁵ s azóta mintegy hatmilliárd forintot biztosított pártalapítványokra amúgy egyre zsugorodó költségvetésünk. Nos, számoljunk csak! Ha ennek felhasználásával monografikusan kidolgozott szakértői munkák születhettek volna a legelhivatottabbak részéről, úgy mára különféle értékrendeket képviselő mintegy 3000 kötetes könyvtárban megtestesülő jövőképváltozatokat forgatva indulhatnánk neki a holnapnak (ráadásul úgy, hogy legkiemelkedőbb tizedük idegen nyelven szintén publikálva⁶ már nemzetközi megmérettetésen is áteshetett volna). Ámde született-e akár egyetlen ilyen mű is? Vagy csupán ficánkolnak pártjaink az ingyepénzből?⁷

Értelmiségünk ég a vágytól, hogy a közjó jegyében hasznosíthassa magát, és saját szakértelmével jövőképünkhöz hozzájárulhasson. Kap-e ehhez bátorítást, vagy kiharcolhat legalább fórumot? Konzervatívnak nevezett oldalunk mára már több televíziós csatornával és napilappal, hetilapok s folyóiratok sorával rendelkezik.

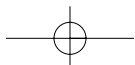

Bulvársajtós tobzódásukban csakis unalmat kiváltó híryanagyok helyett már évekkel ezelőtt konstruktív vitákat indíthattak volna nemzeti ügyeinkről: egészségügy, vízügy, kultúrafinanszírozás, régészet és a többi kívánatos újraépítéséről. Ehelyett leginkább panaszáradattal találkozunk; sosem olyasmivel, ami a megvalósítandóhoz szolgáltatna mintákat. Nem jövőt épít hát, legfeljebb közösséget – tagadásból indító érzelmi kondicionálással. Toborzó erőt gyakorol, napi hatással. Kiválóságaink tollából egyetlen retorikai sóhaj született,⁸ s általánossága okán hamar porba is hullt. Részletekkel a „Találjuk ki Magyarországot! Találjuk ki Közép-Európát!” mozgalma kecsegtethetett volna,⁹ ám az egyszemélyi felhívás gyermetegsége rögvest elutasítást korbácsolt: miért is akarnánk, hogy egy élveteg úr vagy bárki más kitalálja számunkra az ezredéve fennállót?

Közmediában kiharcolt fórumaink a néhány kiválasztott ügyeletes nemzetféltővel unalmasak, s hozadékkal tömegességükben sem igen szolgálnak. Televíziós vitaműsoraink sirámai, keservvel elegy röhincselései ügyefogyottak, hiszen sehonnan sehová sem vezetnek. Miért nincs egyetlen napilapunkban sem rovat vagy melléklet jövőnk elképzelések taglalására? Nem kellene vajon tervezések birtokpolitikáról, az élelmiszer-minőség biztosításának szükséges reformjáról, a falusi turizmus élénkítéséről, a helyben megtermelt értékek közvetlen értékesíthetőségéről? Nem kellene-e felülvizsgálunk mindazt, amit más tagállamoktól eltérően s oktalanul magunk tagloltunk le – uniós csatakiáltással kísért lélektelen szervilizmussal s megdöbbenő tudatlansággal? Annyira minden rendben lenne nálunk, hogy már beszélnünk sem érdemes az oktatásügy újraépítéséről, a demográfiai végveszély elhárításának lehetséges útjairól? Ha egyetlen lapnyi terjedelmet szentelt volna napisajtónk jövőnk tervezgetésére, az ellenzékben töltött idő eredményeként közel 5000 hosszabb-rövidebb írásban búvárkodhatnának már a programkészítők. Állandó rovat, melléklet biztosítása esetén vitacikkek, versengő változatok is születettek volna. Sőt, számos ügyben ma már nemzeti konszenzust érezhetnénk az értelmiség részéről. A koncepcióformálás java részén tehát – amire a cselekvés kényszerében majd aligha jut idő – mára túl lehetnénk. Ráadásul mindez semmiféle költséggel nem járt volna.

Tömött táskával avagy nyeszlett tasakkal indul majd kormányzásnak a két utolsó (s számunkra legkeservesebb) cikluson keresztül pihengető, az eltelt két évtized négyötödében semmiféle felelősségtől meg nem viselt erő? Nyolc év erőgyűjtés után majd hirtelen most fogják kitalálni Magyarországot – az ország népe, értelmisége helyett? Egy olyan szűk (s elsődlegesen nem is tehetségelvű kiválasztásban, hanem politikai szocializációjában, azaz karriervárakozásaiban összenőtt) csapat részéről, amely kormányrúdnál, a körülmények szorításában aligha lehet majd képes többre és másra, mint legfeljebb improvizálásra? Nem a *déjà vu* érzését kelti ez a helyzet? Nem elégszer találkoztunk már „döntés + cselekvés” logikájával – ami legfeljebb kész helyzet előállítására képes, s amin már bírálat sem változtathat? Ez az álmunk a demokráciáról? A magyarok közösségiségéről? És pusztán csak azért, mert ellenzéki nyugalomban kellemesebb tücsökként hegedálni, mintsem hangyaszorgalmatossággal túléléshez szükséges javakat összerakosgatni?

Egykori tanítványokból állt az a kormányzó erő, amelynek hatalma teljén megfogalmaztam egy olyan spontán közreműködést lehetővé tevő, mégis rendszerszerűként önmagát megszervező politikai tervezés és koncepcionálás lehetséges körvonalait, amelyben teljes az előrelátás, a köz és elitjei demokráciája; költséget nem igényel; ámde jövőképeknek s részletekbe hatoló technikai megoldásoknak versenyterepéül szolgálhatna.¹⁰ Egyfelől olyasmikre gondoltam, hogy nyílt megvitatás szükségeltetik a kiegyensúlyozottsághoz. A közben mindig aktualizálható spontaneitás gyakran több bölcsességről tanúskodik, mint az alkalmi megbízatások fásult professzionalizmusa. Építőkockáink felhalmozása és közszemlére tétele önmagában jó lépés, mert rendszerszerűségében láttatja magát, miközben a kívülállókat közreműködésre ösztönzi. Az emberi tapasztalat sokágú, és mert nem tanulható, pótolhatatlan is. Ezért szükséges, hogy a döntéshozó s mögöttes elitje egyaránt nyitott lélekkel tudja megszólítani a társadalmat. Másfelől azt is gyanítom, hogy programcsinálásunk, amennyiben adott időre és alkalomra szól, kínos feladat kipipálása lesz csupán: sem nem értékes, sem nem őszinte, s gyakorlati haszonnal sem járul a nemzet javaihoz. Mert gondoljuk csak meg: ha egy közösség gondolatok generálására egyáltalán képes, úgy miért kizárólag vezényszóra kellene ezt tennie? Egyetlenegy alkalommal – nyolc év, azaz háromezer e nélkül eltelt nap után? Ha nemzeti építkezésünket szellemi munkával kell megalapoznunk, úgy nem szüntelenül ezen kellene-e fáradoznunk – úgy, hogy ki-ki a maga gyümölcsét közös kosárba teszi; a közösség e kosarat megőrzi; másoknak vitára felkínálva hozzáférhetővé teszi; pártoknak szintén lehetővé téve akár véleményezését, akár azonosulásuk kifejezését? Avagy ehelyett pártként, szellemi tulajdonom gyanánt kéne a megismerhetetlenségbe zárnom országépítő terveimet, hogy ameddig – mintha kreativitásom pusztá exhibicionizmusáról lenne szó – szimfóniám vagy regényem bemutatója el nem érkezik, ne orozhassák el? Ha egyszer a köz részeként járok el, úgy nem akkor kellene-e a legboldogabbnak lennem, ha meg sem várva csapatom színre lépését, ellenfelem máris felfedezi, sőt gyakorlatba is ülteti annak elgondolásait? Harmadfelől pedig tudatában lehetünk annak, hogy életünk, boldogulásunk, sikerünk korántsem kizárólag nagy rendszerek programozásától függ, még kevésbé olyan adathalmazoktól, amik csak kormányzati pozíció birtokában megismerhetők. Azok a technikák és eljárások például, amelyekkel azon károkat mérsékelhetnők, amelyeket saját bűnös hivatalnokaink okoztak a falusi vágóhidak megszüntetésével vagy a megművelhető földterület szabad tőkévé minősítésével, már ne lennének ma is kidolgozhatók?

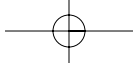
Életünk súlyos költségű banalitásokból tevődik össze. Egyszerre napi hír például a kormányzati autópark benzintendere, aminek botrányos végkifejlete a későbbi hazudozások előtt még 100 milliós előnyről szólott (s amelyben a járulékos veszteség feltehetőleg a nyereség többszörösét teszi ki), valamint a nehézárujárművek úthasználati díjszabásának magyarországi elszabotálása, amit az Unióban utolsónak maradván rögvest meg kell oldanunk, azzal viszont, hogy mára a bennünket megelőző Szlovákiához képest lemaradtunk, közel félszázmilliárdnyi járulékos kárt szenvedünk el majd évente azért, merthogy a forgalom mostantól, ameddig csak

megéri, a fizetett szomszédot nálunk átjárva fogja kikerülni. Ugyanakkor létünk berendezéséről szól az is, vajon miért makacs *hungaricum* a kerékpárok sötétbeni kivilágítatlansága nálunk, avagy miért kell eltűrnünk két évtizede már lefolytatott viták ellenére is, hogy a kereskedelem okkal utált multinacionális piócái visszatérően beborítsák levélszekrényünket szóróanyagaikkal? Még esélyromlást sem látnék abban, ha egy párt gondolná a közgondolkodás ilyen honlapját, mint ahogy abban sem, ha időnként egy épp kormányzó erő meg is valósítana ebből egyet s mást. Vagy éppen azért nem rokonszenves sokaknál egy ilyen elgondolás, mert hidakat emelhetne? Mert hiány érzetét kelthetné a társadalomban a kormányra kerülő párttal szemben, ha érzéketlen maradna egy olyan kihívásra, amely amúgy könnyen megválaszolható lenne?¹¹

Hiszen miből is áll egy társadalom? Az utóbbi fél évezredben leginkább kívánatosan: polgárokból. A polgár azonban nem párt-kreatúra, hiszen éppen fordítva áll a dolog: értékei jegyében a polgár az, aki időlegesen létrehozhat vagy támogathat különféle szerveződések. Nálunk viszont mintha eleve fordított lenne az ülésrend a lovon. Egyfelől máig alig alakult polgári társadalmunk, másfelől pedig kezdettől párthasadások mentén szerveződött az, ami egyáltalán létrejött.¹² Mert ha lenne polgári társadalmunk, úgy formálódhatna nálunk is *nemzeti ügyek* sora: az egészségé, oktatásé, turizmusé és így tovább; és ennek az irányait követve hozhatna létre saját szerveződések, köthetne időleges paktumokat pártokkal a megvalósításukra (mint ahogyan ez Franciaországban manapság történik). Ennek persze előfeltétele, hogy a nemzeti ügyeket hozzáértők ne csak képviseljék, de mindenekelőtt átgondolják s kellően dokumentálják, biztosítva mindehhez a nyilvános hozzáférést is.

Nem véletlen hát, hogy egy tudástár már létrejött Alexandriában. Azért, hogy mindent, amit emberi felismerésként rögzítettek, összegyűjtsenek, és ez az ember üdvére felhasználható legyen. Nem véletlen hát az sem, hogy el is pusztították ezt a társadalmi szakadás erői. Mottójuk jól ismert: amennyiben a szent könyvvel megegyeznek, úgy fölöslegesek; amennyiben pedig ellentétesek, úgy károsak is...¹³ Nos, hasonló szellemiségű *bibliotheke* nyolc év polgári s tizenkét év egyéb kormányzata után még ma sincs Magyarországon. Pedig szócsöveink tudástársadalomról harsognak.

Szégyenteljes hozzátennem, hogy nyomelemekben bizony jelen volt ilyesmi nálunk, mert megvalósult a sztálinizmus sötét napjaiban. Egy olyan korban ugyanis, amikor mindent államosítottak, és az írástechnika akkori szintjén csattogó írógépekbe fűzött használt indigókkal verték néhány példányban a titkárnők a készülő írásokat, akadémiai állam- és jogtudományi intézetünk lett országos dokumentációs központja a tárgykörben bárhol bármilyen célból született fordításoknak. És közel fél évszázadon keresztül negyed kilométernyi polchosszon őrizték bármely intézmény megrendelte fordítások köteles példányaikat, akár szovjetrendszerrel propagáltak, akár verőkézikönyvekként fordítottak államvédelmi megrendelésre, angol vagy francia katonai kihallgatástechnikákból kiindulva. Ami pedig az eredeti szakértői anyagokat illeti, kormányzati időnk vége felé Washingtonból magam hoztam

haza felügyelő államtitkáruktól előkészített hatalmas dokumentációt, hogy az amerikai elnöki könyvtárak üdvös mintájára¹⁴ nálunk is megszervezhető legyen az egymást váltó kormányzatok munkaanyagaiban megtestesült nemzeti tudáshalmaz szervezett megőrzése s szabad felhasználása.

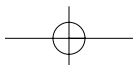
Nos, született-e már az Antall-kormányzat irathagyatékán alapuló feldolgozás, hogy okulhassunk erőfeszítései sikeréből, kudarcaiból is? Tudja-e egyáltalán bárki a családon s néhány alapítványi munkatárson kívül, hogy megvan-e még, hol, és mennyire sértetlenül? Mert hány papírtonnányi értékes szellemi termék születhet egy kormányzati ciklus alatt? Hány évenként fordíttathatták le például a változó főhivatalnokok a külföldi földnyilvántartási törvényeket a visszatérő földhivatali botrányokra válaszul? És ha akadna lelkes fiatal, aki feldolgozásába bonyolódna, hol találhatná meg ezen adóforintjainkon készített fordításokat, javaslatokat, a megbízásból született szakértői anyagokat?

Talán igénytelenek is vagyunk. De az, hogy országunkat máig nem rendeztük be, nem szegénységünkkel, de politikai elitünk tehetetlen kisszerűségével, előrelátásra képtelenségével magyarázható. Tényleg polgárosodott országokban pontosan ilyen anyagok szoktak gyűlni egy nemzeti tudásközpontban, hogy hivatali és magánfelhasználás során a nemzet épülésére szolgáljanak.¹⁵

A tett tehát nem állhat önmagában. Inflálódhat, értéktelenedhet, helyettesítőként hamis pótlékká is válhat. Nem is hordozhat ezért értéket önmagában. Mi előlegezzük ezt számára, mi ruházzuk fel ezzel. Elgondolásaink szánják meghatározott célra eszközül; és ezek formálásában bárki közreműködhet. Mert ahol tetszhalott a társadalom, ott a kormányzás sem lehet sikeres. Ahol elég csak ujjonganunk a holnap csapatának láttán, ott fényes jövő éppen nem ránk vár. Tűnődjünk hát formákon és közvetítéseken, amelyek elősegíthetik, hogy okoskodás jöjjön előbb, s tett csak tervezett szándék valóra váltásaként következzen.

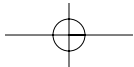
J E G Y Z E T E K

- 1 Nemeskürty István könyveinek – különösen *A kőszívű ember unokái*. A kiegyezés utáni első nemzedék, 1867–1896 (Budapest: Magvető, 1987) 287. – felrázó tanúságára gondolok, különösen arra, hogy egész generációk élete miként hullhat csaknem pocsékba a perspektívatlanság, az önépítés nemzeti hasztalansága megtapasztalásakor. Ezt aktualizálta számomra az egyébként „bizalmas” minősítésű, ámbar akadémiai kutatóintézetekben már hozzáférhetővé tett *Cikkek a nemzetközi sajtóból* MTI-kiadványának nyugati közlése nem sokkal a prágai tavasz vérbe fojtását követően, miszerint a mozdulatlanságba fagyasztott nemzeti lét a városkörnyéki vityillók kultúrájának gyors felvirágzását, a hétközi lárvaarcú vegetálás után a hétvégi magánlétbe menekülés tömegességét vont maga után.
- 2 Legújabbán Miklós Péter *A legnagyobb álmú magyar kultuszminiszter*. Klebelsberg Kunó kora és munkássága (Szeged: Belvedere Meridionale, 2008) 255. Vö. Klebelsberg Kunó: *Tudomány, kultúra, politika*. Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai, 1917–1932, szerk. Glatz Ferenc (Budapest, Európa, 1990) 585. Hasonlóképp példaértékűnek látom a Magyar Rádió, a Magyar Távirati Iroda és hasonlók korszerű felépítésében az egykori felkelő, Kozma Miklós teljesítményét is. Vö. Ormos Mária: *Egy magyar médiavezér*. Pokoljárás a médiában és a politikában, 1919–1941 (Budapest, PolgART, 2000) 843.

- 3 Sir James George Frazer *The Collected Works I-XXVIII* (Richmond, Surrey: Curzon Press & Tokyo: Hon-no-Tomoshia, 1994), ezek sorában *Az Aranyág* ford. Bodrogi Tibor és Bónis György (Budapest, Gondolat, 1965) 440.
- 4 Aligha tudom magamtól elhessegetni a gondolatot, hogy ilyesfajta felismerés történelmi tanulásba ágyazásából formálódhatott a politikai konzervativizmus alapvetése is, miszerint – Edmund Burke megfogalmazásában – az ember joga és szabadsága tényleges megharcoltságukból adódik, nem pedig merő elvont-egyetemes kinyilatkoztatásból.
- 5 2003. évi XLVII. törvény a pártok működését segítő tudományos, ismeretterjesztő, kutatási, oktatási tevékenységet végző alapítványokról, ami elvileg biztosította e nemes cél megközelítését, valójában azonban egyetlen párt sem eszménye szerint hasznosította annak bőséges forrásait.
- 6 Tudományos berkekben ma legcsábítóbb honoráriummal s kötetenként három külföldi tanulmányúttal számoltam, ma kurrens fordítói árszabással és nyomdaköltséggel, kiadványonként tíz ív terjedelemben. Megjegyzendő, végfinanszírozásában mindez fajlagosan aligha több, mint legfeljebb egyetlen százaléka/ezreléke a kormányzati „tanácsadói” megbízatásokként feltüntetett pénziáramoltatásoknak!
- 7 Könnyített számadással, gyakorlatilag tetszőleges felhasználást lehetővé téve alkották meg önnön szabályzatukat a pártok. Amit tudni lehet eredményeikről, csupán annyi, a társadalmilag hasznos közsférában ismeretlen az ilyen teljesítmény és hozadék nélküli pénzszerzés.
- 8 [Professzorok Batthyány Köre] *Szent István-terv. Gondolatok a nemzet felemelkedéséről*, szerk. Lovas Rezső, Náray-Szabó Gábor és Pálkás József (Budapest, Magyar Szemle Könyvek, 2005) vii + 155. & in <<http://www.bla.hu/professzorok/dl/szit-jun-18.pdf>>.
- 9 Vö. <<http://www.talaljuk-ki.hu/>>.
- 10 A Professzorok Batthyány Köre ülésének előkészülete gyanánt vázoltam – úgyszólván kizárólag kérdések szűzéből álló vitaindító megfogalmazások közt – az akkori kormány igazságügyminiszterének. Vö. a szerzőtől – rövidítve – „Jog és erkölcs harmóniája: otthon a társadalomban” *Napi Magyarország* IV (2000. március 1. szombat), 21. és – teljes terjedelmében – „Megvalósulatlanul megvalósult vagy megvalósultan megvalósulatlan jogállam? A közjó becsülete” *Ítélet* [A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara Hallgatói Önkormányzatának lapja] III (2000. március 24.) 3, 10–13., valamint *Magyar Nemzet* LXIII (2000. április 8. szombat) 83, 8.
- 11 Hadd álljon itt csupán két példa.
Magyar vonatkozású alpműveket utányomató s a fontos könyvtárak felé terjesztő amerikai öregcserkészeinktől érkezett még miniszterelnöki tanácsadó koromban a kíváncsóságom, hogy gyűjtsük egyetlen adattárról lemezre mindazon könyveket és tanulmányokat, amelyek magyar történelemről, politikáról, kultúráról, teljesítményről angol nyelven szólnak. Digitalizálásuk volt az egyetlen költségvonzat, s e *CD-ROM Hungary* egy dollár alatti önköltséggel a tervezett nemzetközi vásár belépőjegyének kísérő ajándéka, majd lassan a világ minden valamirevaló könyvtárának egyik fontos tétele lehetett volna, ezernyi Hóman-Szekfű *Magyar történet* I–V. tartalmával. A magyarság ismertségét politikai, sajtó- és tudományos berkekben hallatlanul megnövelhette volna; s amíg társországaink a régióban el nem készülnek ilyesmivel, országunkat, mint adat- és példatárát, Közép-Európa reprezentánsává tehetné volna. Az Országos Széchényi Könyvtár már elkészítette tartalomjegyzék-bibliográfiáját, Antall miniszterelnök pedig biztosította kormányhatározattal a megvalósításához szükségesnek becsült tízmillió forintot. Ámde a kormányon belüli rokoni akadémuskodás folytán megkezdése nemcsak késlekedett, de ráadásul felelősül szerencsétlen módon végül Pungor Ernő minisztert kérte fel. Ő viszont sajnos operativitásra képtelenül bizottságosdiba fojtva elvitakozgatta az időt, s költség-alapunk eredmény nélkül került vissza Horn Gyula kormányzati kasszájába. Javukra írandó, hogy akkori főtanácsadójának – szakmai barátomnak – hála, az új miniszterelnökség legalább érdeklődött az elgondolás iránt. Többre azonban ők sem jutottak. A számunkra szavakban baráti ezutáni kormány millenáris programjába illett volna ugyan, nekik viszont sem fülük, sem intézményes csatornájuk nem volt a nem önnön ifjjeiktől ihletett lehetőségek meghallására. Most, másfél évtized múltán, az érdektelenség kudarcélménye birtokában előállana-e hívatlanul bárki is, hogy ilyen vagy hasonló gondolatok közreadásáért ostromolja valamelyik napilapunkat?

Még neuralgikusabb és valóban kírlelt koncepciót igénylő gond a magyarságról külföldön alkotott kép intézményes gondozása, együtt a külhoni magyar intézetek profiljának, rendeltetésének újragondolásával. Tudnunk kell erről, hogy a *Kulturdíplomatie* eredetileg német lelemény volt, s mint egykori szótárszerkesztőnk tanúskodik róla, a franciák például (éppen a német romantikus gyökerezetű „kultúra” szóval nem tudván kibékülni) megnevezhetetlensége okán hátrányba is kerültek a németekkel szemben a XIX. század végén. A majdan születendő kisanant gondosan tervezett külföldi sajtójával szemben viszont jelentősen befolyásolta Magyarország trianoni végzetét új államiságunk tértelensége abban, hogy a rólunk szóló nyugati közvélekedést alakítsa. Nos, mindezekre ellenhatásként magasodott ki a két háború közti időkből Balogh József lenyűgöző munkássága. Szocializmusunkban persze ez az igény is tetszhalottá lett, amíg Boldizsár Iván a nemzetpropaganda kultuszát valamelyest újra nem élesztette. Ámde egymást váltó szabad kormányaink bűnös hallgatása folytán azóta ismét felelőtlen tunyaságba zuhantunk vissza. Mi lesz majd végül a megoldás? Ismét rögtönzött ötletelés, majd néhány éretlen ifjonc általi gyors megvalósítás? Csakis azért, mert társadalmunkban építő erő nem működik, de nem is ösztönöztetik? Vö. a francia előzményhez Aurélien Sauvageot *Magyarországi életutam* (Budapest, Európa, 1988) 393. [Emlékezések]; az utódállamokkal szembeni hátramaradáshoz Jeszenszky Géza *Az elveszett presztízs* Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában, 1894–1918 (Budapest: Magvető, 1986) 368., Tibor Glant *Through the Prism of the Habsburg Monarchy Hungary* in *American Diplomacy and Public Opinion during World War I* (Boulder, Colorado: Social Science Monographs & Highland Lakes, New Jersey, Atlantic Research and Publications, 1998) xx + 372. [East European Monographs], *Das Ungarnbild der deutschen Historiographie* hrsg. Márta Fata (Stuttgart, Steiner, 2004) 334. [Schriftenreihe des Instituts für Donauschwäbische Geschichte und Landeskunde] és Glant Tibor *Kettős tükrökben* Magyarország helye az amerikai közvéleményben és külpolitikában az első világháború idején (Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2008) 307. [Amerika tegnap és ma]; a két világháború közti időkhöz pedig Balogh József „A nemzet híre és a nemzeti önismeret” *Magyar Csillag* (1944. március) in <<http://mek.oszk.hu/05000/05095/html/gmbik0005.html>> egyfelől, s egyszerre felemelő és tragikus emléke megidézéséhez Hubay Miklós in *A háborúnak vége lett* szerk. Kabdebó Lóránt (Budapest, Kozmosz, 1983) in <<http://mek.oszk.hu/07200/07206/07206.htm#2>> és Cs. Szabó László „Balogh József – művelődéstörténetünk elfelejtett személyisége” in *Elvesztett otthonok* szerk. Kabdebó Lóránt (Debrecen, Csokonai, 2003) in <<http://mek.oszk.hu/05600/05636/05636.htm#4>> másfelől.

- 12 Pld. Bill Lomax „The Strange Death of »Civil Society« in Post-communist Hungary” *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 13 (1997) 1, 41–63.
- 13 Bernard Lewis „The Vanished Library” *The New York Review of Books* 37 (September 27, 1990) 14 in <<http://www.nybooks.com/articles/3517>> oszlatja Luciano Canfora *The Vanished Library* [La biblioteca scomparsa] trans. Martin Ryle (London, Hutchinson Radius, 1989) ix + 205. nyomán Umar kalifa fenti mondásának a mítoszát.
- 14 Angliában akkor került a kínos szabályozatlanságra fény, amikor Churchill elagott Randolph fia épp állami levéltárunknak kínálta eladásra apja családilag megőrzött iratanyagát. Vö. Rodney Brazier „Who Owns State Papers?” *Cambridge Law Journal* 55 (March 1996) 1, 65–88.
- 15 Az amerikai *Congressional Research Service* [<http://en.wikipedia.org/wiki/Congressional_Research_Service>] például a *Library of Congress* mint nemzeti könyvtár részeként kongresszuson belüli megrendelésre bizalmasan kutat, ám eredményeinek az általánosításait évenként ezres nagyságrendben nyilvánosan is hozzáférhetővé teszi [<<http://www.llrx.com/features/crsreports.htm>>]. Franciaországban a *La documentation française* [<http://fr.wikipedia.org/wiki/La_Documentation_francaise>] szolgál mint gyűjtőpont, kiadó- és könyvesbolthálózat egyidejűleg, mára mintegy tízezer publikált kötettel és további tízezer elektronikus hozzáférésű nyilvános anyaggal gazdálkodik [<<http://www.ladocumentationfrancaise.fr/>>].

